

Cvičebnice k Úvodu do teorie literatury

Martin Tichý

studijní pomůcka pro kombinované studium

**SLEZSKÁ
UNIVERZITA**
FILOZOFICKO-
PŘÍRODOVĚDECKÁ
FAKULTA V OPAVĚ

Obsah

Úvod-----	3
I. Příklady sylabotónických meter-----	4
A. Trochej -----	4
B. Daktyl-----	8
C. Jamb-----	14
D. Daktylotrochej-----	18
E. Polymetrie -----	23
II. Nenumericke verše-----	25
A. Bezrozměrný verš-----	25
B. Volný verš-----	25
III. Cvičení-----	27
A. Stanislav K. Neumann: Prosincový den -----	27
B. Jan Neruda: XII -----	27
C. Karel Hlaváček: Impromptu-----	28
D. Jaroslav Kolman-Cassius: Neumím číst už z očí-----	28
E. Antonín Sova: Svět je třeba přeorati -----	29
F. Josef V. Sládek: Ne, ta moje pole-----	29
G. Jan Skácel: Lámání kukuřice-----	30
H. Karel H. Mácha: Zalká jinoch v černo lesa -----	30
I. František Hrubín: Rada podzimnímu spáči -----	31
J. Antonín Klášterský: Elegie-----	31
K. Vítězslav Nezval: Sonet z konce léta -----	32
L. Viktor Dyk: Hoch, který stůně -----	33
M. František Gellner: XVIII -----	33
N. Eliška Krásnohorská: Tichá noc -----	34
IV. Řešení úloh-----	35

Úvod

Milí studenti,

do rukou dostáváte učební pomůcku, která nemá charakter ani obvyklých skript ani studijní opory; svou povahou se blíží cvičebnicím, jaké znáte z některých přírodovědných oborů – ale i od nich se liší tak, jak se liší literární věda od věd přírodních – nelze zde očekávat vždy jednoznačná a nezpochybnitelná řešení. Účel je však stejný: vést vás k osvojení ne znalostí, ale dovedností, schopnosti znalosti aplikovat, využít je ke konkrétní analýze.

Tato cvičebnice má tři části. V první části přinášíme ukázky jednotlivých meter a jejich různých podob (jakož i příklady nenumerných veršů) a pro názornost vždy přímo v textu značíme přízvučné a nepřízvučné slabiky, následně přinášíme schéma rytmického průběhu, aby bylo velmi zřetelné, jak jsme dospěli k závěrečnému určení metra. Většinou tuto názornou analýzu neprovádíme u celé ukázky, ale naopak ponecháváme prostor pro to, abyste si na části textu sami mohli ověřit, zda dospíváte ke stejným výsledkům, zda je vám jasná vazba mezi analýzou konkrétního rytmu a jeho převedením na abstraktní vzorec metra. V této části také doplňujeme stručné komentáře literárněhistorické či poetologické, které objasňují kontext jednotlivých meter.

V druhé části naleznete úlohy k samostatné práci: ukázky z básnických textů a úkoly k těmto textům se vážící – zde nepůjde jen o analýzu versologickou, ale také o identifikaci figur a tropů. Otázka na funkci těchto výrazových prostředků většinou předpokládá jisté porozumění textu a je tak předstupněm skutečné interpretace textu.

Třetí část je klíč – nahlédnout sem byste měli až tehdy, když se skutečně pokusíte popasovat s danými úkoly samostatně. Řešení podávaná v částech věnovaných literární stylistice nelze brát jako úplná a jediné správná, což souvisí – jak jsme řekli – s tím, že podmínkou odpovědi je jisté rozumění textu a to nelze restringovat do žádné nezpochybnitelně platné formule. Čtěte tato řešení tedy jako jedna z více možných, jako určité návrhy, jež vám třeba pomohou doformulovat řešení vaše vlastní, odlišné (jež ovšem musí být nějak podloženo).

Věřím, že tato pomůcka vám bude užitečným pomocníkem při studiu poetiky a pomůže vám zdolávat její úskalí.

MT

I. Příklady sylabotónických meter

A. Trochej

1. Vojtěch Nejedly: Běla

Dnem i nocí Mílon toužil,
dnem i nocí bědoval;
vlasy trhal a se soužil,
nešťastně že miloval,
chodě semtam mezi lesy,
volal: „Bělo milá, kde si?“

Volal k břehům, volal k hoře,
ruce lomě jedině,
„kde jsi? kde jsi?“ až skrz hoře
zašel z světa nevinně.
V tažení, ach! když již zíval,
milé dívky jméno vzýval.

Nyní lítost Bělu jala;
láska v ní se vtělila.
Tváři, prsy sobě drala,
omámená chodila;
strachy trnouc jak zed bledla,
ruce lomíc nářek vedla.

Balada Vojtěcha Nejedlyho z druhého almanachu Puchmajerova (*Sebrání básní a zpěvů 2*, 1797) je typickou ukázkou puchmajerovského sylabotónismu a jeho nejběžnějšího rozměru: čtyřstopého trocheje, který je střídavě akatalektický a katalektický (8slabičný a 7slabičný), aby se zabránilo jednotvárnosti. Všimněte si důsledného dodržování sudoslabičnosti taktů a neakcentování lehkých dob, jak je pro klasicistickou poetiku typické.

Rozložení přízvuků:

Dnem i nocí Mílon toužíl,
dnem i nocí bědoval;
vlasy trahal a se soužíl,
nešťastně že miloval,

chodě semtam mezi lesy,
volal: „Bělo milá, kde si?“

Xx Xx Xx Xx

Xx Xx Xxx

Xx Xxxx Xx

Xxxx Xx

Xx Xx Xx Xx

Xx Xx Xx Xx

Metrum:

SW SW SW SW

SW SW SW S

2. Karel H. Mácha: Máj

V hlubokém ouvalu klínu,
ve stovkách dubů stínu,
sbor u velkém kole sedí.
Zahalení v pláště bílé,
jsou to druzi noční chvíle.
Každý před se v zemi hledí
beze slova, bez pohnutí,
jak by kvapnou hrůzou jmutí
v sochy byli proměnění.
Večerní co krajin pění,
tichý šepot – tiché lkání –
nepohnutým kolem plynul,
tichý šepot bez přestání:
„Vůdce zhynul! – Vůdce zhynul!“ –

II. intermezzo Máchovy polymetrické básně *Máj* je psáno čtyřstopým trochejem (osmislabičným). Na rozdíl od předchozího textu zde můžeme pozorovat narušování pravidelnosti (tři trochejské stopy bývají nahrazeny dvěma daktylskými) – v ukázce to vidíme na prvním verši, stejně tak naplnění slabé pozice přízvuknou slabikou.

Rozložení přízvuků:

V hl**u**bokém ouvalu klínu,
ve stov**ě**kých dubů stínu,
sbor u velkém kole sedí.
Zahalení v plášt**ě** bílé,
jsou to druzi noční chvíle.
(...)

Xxx Xxx Xx
Xxxx Xx Xx
X Xxx Xx Xx
Xxxx Xx Xx
Xx Xx Xx Xx

Metrum:

SW SW SW SW

3. Jaroslav Vrchlický: Ticho

Vlny v řece spaly, stromy v lese spaly.
elfy spaly pod hub stříškou u kapradí;
ticho tak, že kdyby andělé se dali
v let, že chůzi duchů toto ticho zradí.

Všecko spalo, ani nehnula se tráva,
spali vrabci, spali drozdi, spali kosi.
Srdce! Jen tvá hudba dojí mavá,
nevím, zda to pláče, nevím, zdali prosí.

Nevím, zda se směje nebo zda to zpívá,
zda to křídlo vážky nebo perut' ptačí,
Psýché éterická pod níž hlavu skrývá,
nevím – jsem jen šťastný, šťastný tak až k pláči!

V druhé polovině 19. století trochej ustupuje jambu, jenž se stává dominantním veršem. To je i případ díla Jaroslava Vrchlického; ukázka ze sbírky *Čarovná zahrada* (1888) nicméně ukazuje, že pro vyjádření prodlévavé nálady je rozměrný, 6stopý, trochej vhodný.

Rozložení přízvuků:

Vlny v řece spaly, stromy v lese spaly.
elfy spaly pod hub stříškou u kapradí;
ticho tak, že kdyby andělé se dali
v let, že chůzi duchů toto ticho zradí.

Xx Xx Xx Xx Xx Xx

Xx Xx Xx Xx Xxxx

Xxx xXx Xxxx Xx

X xXx Xx Xx Xx Xx

Metrum:

SW SW SW SW SW SW

4. Jiří Orten: Ranění

Dokořán se země rozevřela,
déšť jak lékař kapal jí svůj lék.
Po celou noc horká láva vřela
ze sopek.

Ty, můj kraji, horečkou jsi země,
fantas drží tě a ptáš se naposled,
ještě velmi mírně, velmi jemně:
Kde je vřed?

Ukázka z básně Jiřího Ortena (1940), jedna z mála trochejských, ukazuje poněkud složitější konfiguraci veršů než ukázky předešlé, což je ovšem v moderní poezii běžné: obvyklé střídání mužských a ženských veršů je doplněno výrazně zkráceným posledním veršem strofy (tedy pětistopý verš prvních tří řádků, ženský – mužský – ženský, a dvoustopý katalektický verš poslední, mužský). Všimněte, že stejně jako v ukázce 2 je slabá pozice realizována přízvuknou slabikou, což je možné, je-li následující silná pozice rovněž přízvukná (verš 3).

Rozložení přízvuků:

Dokořán se země rozevřela,
déšť jak lékař kapal jí svůj lék.
Po celou noc horká láva vřela

ze sopek.

Ty, můj kraji, horečkou jsi země,
fantas drží tě a ptáš se naposled,
ještě velmi mírně, velmi jemně:
Kde je vřed?

Xxxx Xx Xxxx
Xx Xx Xxxx X
Xxx X Xx Xx Xx
Xxx

X xXx Xxxx Xx
Xx Xxxx Xx Xxx
Xx Xx Xx Xx Xx
Xx X

Metrum:

SW SW SW SW SW
SW SW SW SW S
SW SW SW SW SW
SW S

B. Daktyl

1. Šebestián Hněvkovský: Vnislav a Běla

Když se již přiblížil popravní den,
Vyvedli za bránu kati ho ven;
K popravě smutně si kráčel.
Zblízka i zdaleka příběh sem lid,
Každý svůj opustil daleký byt,
Kdo jen moh, každý se vláčel.

Viděla z okna, jak bolestně šel,
Oči jak sklopené do země měl,
Za ním si pospíšit dbala.
Dveřmi jí bránili, krátký byl čas:
Oknem ven skočila – srazila vaz, –
Konec tak truchlivý vzala.

S krku mu hedbávný svlíkal již šat,
 Zavázav oči a vytáh meč kat,
 Oddělil od hlavy tělo.
 Slzel a povzdychl pro něj si lid,
 Kopal se pro oba – studený byt,
 Vše i s ní outrpnost mělo.

Známá balada Šebestiána Hněvkovského je jednou z prvních básní psaných daktylem v novočeské poezii (prvně v druhém almanachu Puchmajerově, 1797). Jde o kombinaci katalektických daktylů: čtyřstopého s mužskou klauzulí a třístopého s ženskou klauzulí). Všimněte si možnosti realizovat daktylskou stopu kombinací dvojslabičného a jednoslabičného taktu („kdo jen moh“, „vytáh meč“).

Rozložení přízvuků:

Když se již přiblížil popravní den,
Vyvedli za bránu kati ho ven;
K popravě smutně si krácel.
Zblízka i zdaleka příběh sem lid,
Každý svůj opustil daleký byt,
Kdo jen moh, každý se vlácel.

Viděla z okna, jak bolestně šel,
Oči jak sklopené do země měl,
Za ním si pospíšit dbala.
Dveřmi jí bránili, krátký byl čas:
Oknem ven skočila – srazila vaz, –
Konec tak truchlivý vzala.

Xxx Xxx Xxx X
 Xxx Xxx Xxx X
 Xxx Xxx Xx
 Xxx Xxx Xxx X
 Xxx Xxx Xxx X
 Xx X Xxx Xx

Xxx Xx xXxx X
 Xxx Xxx Xxx X

Xxx Xxx Xx
Xxx Xxx Xxx X
Xx X Xxx Xxx X
Xxx Xxx Xx

Metrum:

SWV SWV SWV S
SWV SWV SW

2. Jan Neruda: Hej uvidíš, přírodo...

Hej uvidíš, přírodo, uvidíš,
my ještě cos vyvedem spolu –
Tys od kořen do vršku změněna,
já od hlavy po patu dolů!

Můj krok je tak lehký a v nohou mám
teď jakousi žílečku hravou:
kde mohu jít pořádně pěšinkou,
já brouzdám se vedle ní travou;

kde potkám se s bublavým potůčkem,
hned chvilku s ním v hovoru chodím;
kde zahlídnu lučinu, na pozdrav
již klobouk svůj do výše hodím.

Daktyl je jedním z častějších meter pozdní Nerudovy poezie. Ukázka z *Prostých motivů* (1883) je příkladem daktylského verše s předrážkou, který bývá někdy hodnocen jako amfibrach (amfibrachická stopa je WSW) – níže ukážeme, proč tato interpretace není vhodná. Zde jde o třístopý předrážkový daktyl v sudých verších katalektický s ženskou klauzulí.

Rozložení přízvuků:

Hej uvidíš, přírodo, uvidíš,
my ještě cos vyvedem spolu –
Ty's od kořen do vršku změněna,
já od hlavy po patu dolů!

Můj krok je tak lehký a v nohou mám
teď jakousi žílečku hravou:

kde mohu jít pořádně pěšinkou,
já brouzdám se vedle ní travou;

xXxx Xxx Xxx

xXxx Xxx Xx

xXxx Xxx Xxx

xXxx Xxx Xx

xXxx Xxx Xx X

xXxx Xxx Xx

xXx X Xxx Xxx

xXxx Xxx Xx

Metrum:

W SWV SWV SWV

W SWV SWV SW

3. Jan Neruda: Motiv dívčí

Jaro se ozvalo ve prsou,
srdce tak buší a tepe,
že dívčice naslouchá, zdát' se jí,
někdo že na dvěře klepe.

Skočila, za kliku chytila –
zavanul větříček chladný –
již klika zas cvakla a dívčice
zavzdychla: „Ba ještě žádný!“

Báseň z téže Nerudovy sbírky nebudeme blíže analyzovat, protože je podobná předchozí ukázce, ale – a to je pro nás důležité – ukazuje, že předrážka může být „fakultativní“: vyskytuje se pouze ve třetím verši každé strofy. I proto je vhodnější hovořit o daktylu s předrážkou. Jen na okraj upozorňujeme, že nelze zaměňovat předrážkový daktyl (tj. takový, kde incipit je tvořen předrážkou a daktylskou stopou: rytmičky xXxx) s daktylem začínajícím předrážkovým taktem (incipit je xXx) – takovéto „jambické“ incipity se vyskytují četně např. v lumírovském daktylu (viz i níže).

4. Petr Bezruč: Hučín

Vid', moje země, my měli se rádi?!
Na rtech a v očích mi smálo se mládí,
daleko, daleko za hory přešlo.
Zvadlých co květů a listů se vešlo
v podjeseň žití! Ticho a teskno je ve mně
jak večer pod Beskydem. Vid', moje země?
Na Modré straně je Hučín.

Tam nad Těšínem, kde Lucina šumí,
děvucha rostla, co rozbila v rumy
kterýsi život, jej sklíčila tísní:
Já měl jen srdce a trochu těch písní,
on dům ve Frydku a prsteny zlaté...
Koho si vzala? A co se mne ptáte!?
Na Modré straně je Hučín.

Kam to šlo všechno, kam se to dělo?
V cizině žiju. V dál uletělo
do nevrátima mé mládí, má láska,
v popelu sivém již poslední praská
jiskra vzpomínky. Daleko jsou Střebovice,
v dáli Děhylovo, Dobroslavice,
na Modré straně je Hučín.

Největším mistrem českého daktylu je bezesporu Petr Bezruč. Daktyl je nevýznamnější verš *Slezských písní* (1909), vyskytuje se zde v různých podobách – od zcela pravidelného (*Ostrava*) po uvolněný, až na hranici volného verše (*Den Palackého*). Ukázka z básně *Hučín* demonstruje charakteristické rysy Bezručova daktylu: občasné synkopické stopy („trochej“ na místě daktylu uprostřed verše – zde v 5. verši: *žití*), volné zacházení s mezislovními předěly, jež by leckde pro „správné“ čtení vyžadovalo transakcentaci (pátý verš druhé strofy: *on dům ve / Frydku a / prsteny / zlaté*), fakultativní předrážka, časté předrážkové takty (xXx), oslabený izosylabismus.

Rozložení přízvuků:

- 1 Vid', moje země, my měli se rádi?!
- 2 Na rtech a v očích mi smálo se mládí,
- 3 daleko, daleko za hory přešlo.
- 4 Zvadlých co květů a listů se vešlo

5 v podjeseň žití! Ticho a teskno je ve mně
 6 jak večer pod Beskydem. Vid', moje země?
 7 Na Modré straně je Hučín.

8 Tam nad Těšínem, kde Lucina šumí,
 9 děvucha rostla, co rozbila v rumy
 10 kterýsi život, jej sklíčila tísní:
 11 Já měl jen srdce a trochu těch písní,
 12 on dům ve Frydku a prsteny zlaté...
 13 Koho si vzala? A co se mne ptáte!?
 14 Na Modré straně je Hučín.

X Xx Xx xXxx Xx (11)

Xxx Xxx Xxx Xx (11)

Xxx Xxx Xxx Xx (11)

Xxx Xxx Xxx Xx (11)

Xxx Xx Xxx Xxx Xx (13)

xXx Xxxx X Xx Xx (12)

Xxx Xxx Xx (8)

xXxxxx Xxx Xx (11)

Xxx Xx xXxx Xx (11)

Xxx Xx xXxx Xx (11)

xXx Xxx Xxx Xx (11)

xX Xxxx Xxx Xx (11)

Xxx Xx xXxx Xx (11)

Xxx Xxx Xx (8)

Dominantní, jak vidíme, je jedenáctislabičný verš, jež můžeme metricky zaznačit takto:

SWV SWV SWV SW,

tedy čtyřstopý katalektický ženský daktyl.

Každá strofa je ukončena refrénovým veršem (7, 14), jenž je o jednu stopu kratší:

SWV SWV SW,

tedy třístopý daktyl s ženskou klauzulí.

Zbývají nám 2 verše, které bychom mohli charakterizovat jako více či méně nemetrické (odchylky od metra), ale lze vidět, že metrické schéma jen poněkud variují: 5 je „základní“ verš básně jen prodloužený o jednu stopu (onu synkopickou), přičemž tato metrická odchylka

je funkční: soustředí pozornost na toto narušení (podjeseň žití). A 6 se jeví jako zcela nemetrický jen do té chvíle, než si uvědomíme, že je to tentýž „základní“ verš, toliko s předrážkou! (K „fakultativní“ předrážce srov. předcházející ukázkou.)

C. Jamb

1. Pavel J. Šafařík: Jarmila

Jak darmo srdce hoří,
mé srdce plamenné!
co v světě tužbu zmoří?
níž darmo srdce hoří;
co v světě lásku zkoří?
krom lásky odměnné.
Jak darmo srdce hoří,
mé srdce plamenné!

Kde růže trní nesla,
tam slušně nárek zní,
kde žádost v žalost klesla,
tam růže trní nesla:
mně žádost v žalost klesla,
mé srdce lkáti smí.
Kde růže trní nesla,
tam slušně nárek zní.

Šafaříkova báseň vydaná v Hankově *Dvanáctěru písní 2* (1816) ukazuje příkladně obrozený jamb ovlivněný lidovou písní. V tvorbě puchmajerovců je jamb výjimečný, jelikož jsou preferována sestupná metra, údajně lépe odpovídající přízvukovacím pravidlům češtiny. Proto se s jambem častěji setkáme až v poezii preromantické generace. Všimněte si typické tendence realizovat incipit pouze předrážkou. Taktéž si všimněte, že mužské klauzule se běžně realizují takto: Xxx – zde v první strofě, v druhé je „náležité“ Xx X.

Jde zde o 3stopý jamb v pravidelné konfiguraci akatalektický (6slabičný, mužský) a hyperkatalektický (7slabičný, ženský).

Rozložení přízvuků:

Jak darmo srdce hoří,
mé srdce plamenné!
co v světě tužbu zmoří?
níž darmo srdce hoří;

co v světě lásku zkoří?
krom lásky odměnné.
Jak darmo srdce hoří,
mé srdce plamenné!

xXx Xx Xx
xXx Xxx
xXx XX Xx
xXx Xx Xx
xXX Xx Xx
xXx Xxx
xXx Xx Xx
xXx Xxx

Metrum:

WS WS WSW
WS WS WS

2. Julius Zeyer: Román o čtyřech synech Ajmonových

A posel vrazil zděšen do síně,
kde byla vůně zář a veselí
a bez dechu se zrakem strhaným
na Karla zvolal: „Vrací se tvůj syn –
však mrtvý, pane! Posílá jej Bóv...
trup bez hlavy, a hlavu bez trupu!“

Tu padl Karel vprostřed manů svých
na dlažbu jako pokácený dub,
byl bez smyslů a mluvit nemohl
i pak, když oči opět otevřel,
až posléz řekl, jako dítě sláb:
„Při bohu, králi lásky, rad'te mi,
co činit teď, jsem zlomen bolestí...“

Úryvek ze Zeyerovy epické básně z *Karolinské epopeje* (1896) je ukázkou typického verše Zeyerovy básnické epiky: nerýmovaného desetislabičného jambu (5stopého). Tento typ verše, převzatý z anglické tradice, nazýváme **blankvers**.

Rozložení přízvuků:

A posel vrazil zdešen do síně,
kde byla vůně zář a veselí
a bez dechu se zrakem strhaným
na Karla zvolal: „Vrací se tvůj syn –
však mrtvý, pane! Posílá jej Bóv...
trup bez hlavy, a hlavu bez trupu!“

xXx Xx Xx Xxx
xXx Xx Xx Xxx
xXxxx Xx Xxx
Xxx Xx Xxxx X
xXx Xx Xxxx X
X Xxx xXx Xxx

Metrum:

WS WS WS WS WS

3. Jiří Karásek ze Lvovic: Kalný západ

Jak trosky zčernalé ze spáleného vraku
V klín moře vmetené, jež krví ostrou víří,
V hořící karmíny, v jichž tónech západ hýří,
Kles smutek bizarních a roztržitých mraků.

A v jeden akvarel skvrn roztekklých teď splývá
Krev s černí spálenou a karmín s línou šedí,
A slunce vyrudlé jak plátek staré mědi
Se kalné, znavené, v kraj jednotvárný dívá.

Zvuk zvonů kovový a tvrdý táhle, dlouze
V pláň mrtvou, v sítinách kde žabí checht zní pouze,
Jak vzduchem utuhlým a zhuštěným se vleče.

Šed' těžké únavy se slévá v tempu líném
V mou duši chorobnou a otrávenou spleenem,
Proud barev morosných tak zvolna do ní teče.

Sonet z Karáskovy sbírky *Sodoma* (1905) ukazuje na charakteristické metrum rané fáze českého básnického symbolismu: **alexandrin**. Český alexandrin je nápodobou klasického francouzského alexandrinu, což je 12slabičný (popř. 13slabičný ženský) sylabický verš s pevnou střední césurou (mezislovním předělem po šesté slabice); v českém sylabotónismu se realizuje jako šestistopý verš jambický (v mužské variantě 12slabičný, v ženské variantě 13slabičný – je možné jejich střídání); úsilí o náročnost vede někdy k tendenci realizovat střední césuru jako syntaktický předěl (nejen mezislovní), jindy naopak se toto pravidlo rozvolňuje.

Rozložení přízvuků:

Jak trosky zčernalé ze spáleného vraku
V klín moře vmetené, jež krví ostrou víří,
V hořící karmíny, v jichž tónech západ hýří,
Kles smutek bizarních a roztříštěných mraků.

A v jeden akvarel skvrn rozteklych teď splývá
Krev s černí spálenou a karmín s línou šedí,
A slunce vyrudlé jak plátek staré mědi
Se kalné, znavené, v kraj jednotvárný dívá.

xXx Xxx Xxxxx Xx
X Xx Xxx xXx Xx Xx
Xxx Xxx xXx Xx Xx
XXx Xxxx Xxxx Xx

xXx Xxx X Xxxx Xx
X Xx Xxxx Xx Xx Xx
xXx Xxxx Xx Xx Xx
xXx Xxx X Xxxx Xx

WS WS WS | WS WS WS W

4. Karel Toman: Ty prosté věci...

Ty prosté věci všedních tichých dní
už srostly se mnou: křivá pěšina
a živý plot a potok, nebe proměnlivé
a stromy podle vody.

Mé kroky často měsíc provázel
v zrcadle vody, často v spleti křů
pták uštěpačný smál se smutkům samotáře
i těch, kdož nešli sami.

Nerýmovaná Tomanova báseň z *Hlasu ticha* (1923) ukazuje jednu z výrazných tendencí moderního jambu: oslabení izosylabismu (verše mají různou délku): první dva verše jsou pětistopé mužské jamby, třetí verš je šestistopý ženský a čtvrtý třístopý ženský.

Rozložení přízvuků:

xXx Xx Xx Xx X
xXx Xx Xx Xxx
xXx Xx Xx Xx Xxxx
xXx Xx Xx

Metrum:

WS WS WS WS WS
WS WS WS WS WS
WS WS WS WS WS WS W
WS WS WS W

D. Daktylotrochej

1. Petr Bezruč: Cigánské děvče

Chtěl bych Vás najít, slečno má drahá,
chtěl bych Vás najít na silnici:
cigánské děvče (čí máš to barvu?)
v mrazivé noci pod rudým šípem,
ve hvizdu vichru, pod chladnou hvězdou,
zapomenutou na silnici.

Vzal bych Vás v náruč (jedenkrát v žití),

přes pole nes bych Sněhurku chladnou,
cigánské děvče do teplé jizby,
nalil bych vína za vonný ret –
až by dvě hvězdy pod temným vlasem
hleděly na mne (jedenkrát v žití) –
jedenkrát v žití padl by na mne
sladký Váš úsměv –

Bezručovu báseň Cigánské děvče (ve *Slezských písních* neobsaženou) uvádíme jako typický příklad daktylotrochejského verše. Většina veršů je založena na schématu daktyl – trochej – daktyl – trochej (tedy desetislabičný, čtyřstopý daktylotrochej s ženskou klauzulí), v první strofě se z tohoto schématu vymykají verš druhý a šestý (spojené tautologickým rýmem), jež jsou tvořeny schématem daktyl – tři trocheje (v druhé strofě je totožný 7. verš).

Rozložení přízvuků:

Chtěl bych Vás najít, slečno má drahá,
chtěl bych Vás najít na silnici:
cigánské děvče (čí to máš barvu?)
v mrazivé noci pod rudým šípkem,
ve hvizdu vichru, pod chladnou hvězdou,
zapomenutou na silnici.

Xxx Xx Xxx Xx
Xxx Xx Xxxx
Xxx Xx Xx X Xx
Xxx Xx Xxx Xx
Xxx Xx Xxx Xx
Xxxxx Xxxx

Metrum:

SWV SW SWV SW
SWV SW SW SW

2. Otakar Theer: Odpolední píseň

Teskno Osamělému stát na břehu, k jaru když! Slunce
prsty zlatými, smavé, v svou osnovu zapřádá lidi,
město, řeku i dálky. Tak podivně divné je všechno!
Tolik života v živých, že neživé jako by žilo.
Půda k nohám ti přilne jak v objetí. Ale i v dýmu,
z vlaků táhle jenž kypí, co boků tam, náručí, ramen!
Čar však největší: přístav. Ten měnivý obličej vody,
v mžiku zjizvený větrem, ráz!, hladký jak tvářička dětská!
Vlajek příslibné vání! A popěvek veselý kladiv!
Řetěz hřídele piští, prám z vody ven tažený plavci,
želva ohromná, těžce se po kladkách, nestvůrný, valí.
Stranou tělnaté yoly, kýl do výše vyzdvižen, svítí;
z temna loděnic přišly, z míst, zima kde jíní své tkala,
vstříc teď jarnímu vodstvu, hle, čerstvou svou fermeží svítí!
Srdce, srdce mé zkřehlé, zda my také vyplujem k jaru?

Je-li ještě i pro nás tep vesel a nepokoj plachet,
člunů na vlnách poskok, dlaň drsná a laskavá větru,
poutě v neznámo, cíle, kde čeká nás lůžko i láska?
Ptám se úzkostným hlasem... Nic... Nikdo mi neodpovídá...
Hlucho, mrtvo je ve mně, a zdá se, že ze všech mých smyslů
zrak mi jediný zůstal, však chladný a britký jak ocel.

Ukázka z Theerovy veršově experimentátorské sbírky *Úzkosti a naděje* (1911) ukazuje zcela jiný daktylotrochejský verš: velmi rozměrný, šestistopý – složený z trochejské, čtyř daktylských a závěrečné trochejské stopy.

Rozložení přízvuků:

Teskno Osamělému stát na břehu, k jaru když! Slunce
prsty zlatými, smavé, v svou osnovu zapřádá lidi,
město, řeku i dálky. Tak podivně divné je všechno!
Tolik života v živých, že neživé jako by žilo.
Půda k nohám ti přilne jak v objetí. Ale i v dýmu,
z vlaků táhle jenž kypí, co boků tam, náručí, ramen!
Čar však nejevětší: přístav. Ten měnivý obličej vody,
v mžiku zjizvený větrem, ráz!, hladký jak tvářička dětská!
Vlajek přislibné vání! A popěvek veselý kladiv!
Řetěz hřidele piští, prám z vody ven tažený plavci,
želva ohromná, těžce se po kladkách, nestvůrný, valí.
(...)

Xx Xxxxx X Xxx Xxx Xx
 Xx Xxx Xx xXxx Xxx Xx
 Xx Xxx Xx xXxx Xxx Xx
 Xx Xxx Xx xXxx Xxx Xx
 Xx Xxx Xxx Xxx Xxx Xx
 Xx Xxx Xx xXxx Xxx Xx
 Xx Xxx Xx xXxx Xxx Xx
 Xx Xxx Xx X Xxx Xxx Xx
 Xx Xxx Xx xXxx Xxx Xx
 Xx Xxx Xx X Xxx Xxx Xx
 Xx Xxx Xxx Xxx Xxx Xx

Metrum:

SW SWV SWV SWV SWV SW

3. Jan Neruda: Že skály již země plameny...

Děvčátko když si mlad'ouneké
 ku prsoum mocně vinu,
 cítím, že vinu ohně sloup
 žhavý, až žárem hynu.

A když si lidstvu nahlédnu
 do zničeného oka,
 do oka, jež jak hvězdná tůň
 bájně jde do hluboka;

do oka, ježto v mžiknutí
 rekovným ohněm zjasá,
 voláli voj svůj do boje
 svoboda, pravda, krása;

v něž při slově lidsky šlechetném
 vpryskne hned slzná něha:
 cítím, jak vlastní plamen můj
 vzhůru až k nebi šlehá.

Ukázka z Nerudových *Písní kosmických* (1878) ukazuje opět jinou konfiguraci než ukázky předchozí. Všimněme si ojedinělé předrážky v prvním verši poslední strofy – ta nám připomíná, že – jakkoliv zřídka – můžeme se setkat i s předrážkovým daktylotrochejem.

Rozložení přízvuků:

Děvčátko když si mlaďounké
ku prsoum mocně vinu,
ctím, že vinu ohně sloup
žhavý, až žárem hynu.

A když si lidstvu nahlédnu
do zníceného oka,
do oka, jež jak hvězdná tůň
bájně jde do hluboka;

Xxxxx Xxx
Xxx Xx Xx
Xx xXx Xx X
Xx xXx Xx

Xxx Xx Xxx
Xxxxx Xx
Xxx Xx Xx X
Xx X Xxx

Metrum:

SWV SW SWV
SWV SW SW

Důležitá poznámka k multimetrii: stejně jako může být jedno a totéž metrum realizováno různým rytmem, platí i opačně, že jeden a tentýž rytmus může být interpretován různě metricky – a proto je vždy důležité znát širší kontext. Např. verš *A když si lidstvu nahlédnu* (Xxx Xx Xxx) může být interpretován nejen jako daktylotrochej (SWV SW SWV), ale také jako jamb (WS WS WS WS), srov. v této básni Sládkově:

Hrdličko bílá, vrať se k nám,
a jestli smích jsi zapomněla,

přijď k nám jak jsi, tak smutna celá,
s tou zkrvavenou perutí.

Xxx Xx Xxx

xXx Xx Xxxx

Xxxx xXx Xx

xXxxx Xxx

WS WS WS WS

WS WS WS WS W

E. Polymetrie

Polymetrie je situace, kdy se v jedné básni střídají různá metra. Typickým příkladem je Máchův *Máj*, kde se střídají pasáže psané v různých jambických rozměrech a trochejích. Podobně jsou známé příklady střídání pravidelného metra a volného verše (Neumann, Wolker). Nelze si ovšem polymetrii představit tak, že každý verš může být napsán jiným metrem: např. 1. verš trochejem, 2. verš jambem, 3. daktylem a 4. verš opět třeba trochejem (bohužel k takovému závěru občas docházejí studentské analýzy metra) – takovýto text, ve kterém by byla očekávání vyvolaná rytmickým impulsem stále jen zklamávána, bychom totiž nepovažovali za metrický a četli bychom jej jako verš volný. Polymetrické texty se tedy vždy skládají z určitých více či méně ucelených úseků psaných jedním metrem.

Extrémním případem, velice řídkým, může být pravidelné střídání různých meter.

1. Václav Hanka: Píseň ke cti Jeho Milosti Františka I.

Svrhše ukrutníka z trůnu,
hned svatý mír se vznes;
všecko těží k vlasti lůnu,
a vznikne zpěv a ples;
svrhše ukrutníka z trůnu,
všecko těží k Vlasti lůnu.

Plesej Vlasti, plesej směle,
tys v spolku jediné
zbila hrdé nepřátele,
tys šťastná nad jiné!
porazivši nepřátele

jak jen vpadli na mez směle.

Xx Xxxx Xx

xXx Xx X

Xx Xx Xx Xx

xXx Xx X

Xx Xxxx Xx

Xx Xx Xx Xx

Vidíme, že se zde v jistém vzorci střídají osmislabičné trocheje a šestislabičné jamby.

II. Nenumерické verše

A. Bezrozměrný verš

Ve starší české poezii verš bez zřetelné tendence organizovat kvantitu, přízvuk či délku veršů, vyznačující se rýmováním dvojverší. Vyskytuje se mezi 14. a 17. stol. Jde o verš určený pro přednes.

1. Kronika tř. Dalimila

Skóro po tom král Václav snide,
po něm syn jeho Václav, král uherský, vznide.
České i polské království držíše,
Ottu, vévodu bavorského, sebe-miesto do Uher poslal bieše.
Do toho dietě Vaňka čaka k dobru bieše;
jeho ujec, král říšský, péčiu velikú jmieše.
Ten tři Durinky v službu krále českého připraví,
tiem vrah český sestřencě ztraví.
Král Vaněk, jda na vojnu, do Olomúče přijede,
tu sě lidí k němu mnoho snide.
U vigilji svatého Dominika král o poledni spat jide;
když všickni vynidú, Durink před komniatu přijide.
Před králem nebieše strážě jiného
kromě komorníka jediného.
Durink před komniatú stáše
a svého tu času ždáše.

B. Volný verš

1. Otokar Březina: Víno silných

Unaveni světem, ruku podáme Přítelkyni, aby nás odvedla odsud
a smrt naše bude jak smrt očištěných lidí. Podobná chůzi
z pokojů přesycených vůněmi do chrámu na neděli květnou.
Podobná vstoupení na loď za vlání praporů a v orchestrech hudeb.
Podobná odchodu vojska do dobytých zemí, jemuž házejí kytice z oken.
Podobná radostné odpovědi chóru po slovech kněze, zamlžených tajemstvím.
Podobná políbení, které potrvá déle než systémy světů,
podobná výkřiku všech písní, skrytých ve všech minulých i budoucích duších a světech,
a smíšení všech minulých i budoucích dní a nocí v jediný den, v němž nebude noci.

Bratří, z ruky do ruky podávejme víno silných v své číši:
hvězdy, které naň pršely v květu, ať nahází do našich zraků.
Trest slabých bude, že zapomenou své jméno při procitnutí
a odměna silných, že v zářící tmě vzpomenou na ostrovy zajetí svého.

Báseň *Víno silných* z Březinova *Svítání na západě* (1896) ukazuje typický volný verš českého symbolismu: rozlehlý s poměrně malým kolísáním délky (v ukázce je nejkratší verš 18slabičný a nejdelší 26slabičný). Symbolistický volný verš bývá nerýmovaný, s významně vyšší frekvencí tříslabičných taktů (daktylských) než odpovídá statistice slovní zásoby. V některých případech stojí na rozhraní mezi pravidelností a „volností“ – takový verš nazýváme uvolněný – ostatně volný verš vzniká právě uvolňování pravidelných meter, snahou otevřít verš širokým vizím.

2. S. K. Neumann: Jiný okamžik

Mám nejasnou představu:
mohlo by býti vše jiné, než jest,
mohl by mne poutati datel, jenž bije zde do dubu,
pozdní mandelinka, jež ztéká můj rukáv,
zeleň, voda, slunce.
Cívím však na věci a nevidím jich,
hyne mi zrak, sluch, paměť a čich,
ohlušuje mne vír čehosi suchého, klubkovitého,
cítím to ve svém mozku,
roste to,
lebku mi to rozhazuje na všechny strany,
roste to stále,
zabírá to celé údolí,
roste to ještě více,
pohlcuje to celý svět
v jediný vír.

To asi zešílel času mlýn,
myslí si nahý kus mozku, který mi zůstal.
A to je poslední jeho celá myšlenka,
se kterou mizím v nějakém suchém, jednolitém těstě.

Neumannova báseň ze sbírky 1914-1918 je příkladem volného verše civilistického, verše již ne jen uvolňujícího se z metrických pravidel, ale „skutečně volného“; charakteristické je střídání rozsáhlých a minimálních veršů (zde v rozmezí 3 až 17) a částečný návrat rýmu, většinou v podobě rýmu sporadického.

III. Cvičení

A. Stanislav K. Neumann: Prosincový den

(...)

*Usnuly stromy, mně se spát nechce,
odlétli ptáci, v srdci mám jih.
Cožpak jsem někdy věřiti přestal
v červené jitro, červený smích?*

*A nejsem tráva, která jen žloutne,
když po ní šlape růženec bot.
Je ovšem zima, přijde však jaro,
sebere voda hromadu slot.*

1. Určete metrum.
2. Charakterizujte rýmy.
3. Určete stylistické figury a vymezte jejich funkci v textu.
4. Najděte tropy, analyzujte jejich sémantickou energii.

B. Jan Neruda: XII (z *Písní kosmických*)

*Všechny ty vířivé planety,
s měsíci přílepký,
vylétly do světa širého
ze Slunce z kolébky.*

*Všechny ty vířivé planety
za svoji za dobu
slétnou zas ze světa širého
do Slunce do hrobu.*

1. Určete metrum.
2. Charakterizujte rýmy.
3. Určete stylistické figury a vymezte jejich funkci v textu.
4. Najděte tropy, analyzujte jejich sémantickou energii.

C. Karel Hlaváček: Impromptu

*V podzimní šero, mlhou prosáklé,
plá měsíce zlat' ve zkaleném skle,
a v ztlumeném tom svitu lampy stažené
má všecko kontury tak do mla zamžené.*

*A duše, zlákána svou fixní ideou
(hod cudný slavit ve svém Paláci),
vstříc do mlh vybíhá - a s dary na rukou -
však tesklivě se zpět vždy navrácí.*

*V podzimní šero, slabě zamžené,
plá měsíc svitem lampy stažené,
a jeho kontura tak chorobně a mdle
se občas náhle zachví v řeky zrcadle.*

1. Určete metrum.
2. Charakterizujte rýmy.
3. Určete stylistické figury a vymezte jejich funkci v textu.
4. Najděte tropy, analyzujte jejich sémantickou energii.

D. Jaroslav Kolman-Cassius: Neumím číst už z očí

*Neumím číst už z očí, milovaná,
to písmo naděje, které se rozplývá,
jen jako slepý písmena rýh vpsaná
do dlaně, která někdy hladívá,*

*jako když drsné ruce mlčky tkají
poslední nit jemného tkaniva.
Nevěřím rtům, které už nelíbají,
jen dlani, která ještě hladívá.
(...)*

1. Určete metrum.
2. Charakterizujte rýmy.
3. Určete stylistické figury a vymezte jejich funkci v textu.
4. Najděte tropy, analyzujte jejich sémantickou energii.

E. Antonín Sova: Svět je třeba přeorati

(...)

Překotnou je nová práce větru, slunce, jara dárců.

Život luk a polí jak by do žil rozbouřeně vtékal –

v prsti všude co stop dětí, žen a unavených starců.

Družný pohled krav. Pluh v brázdách. A kraj ještě jak by čekal.

Není pýchy, marné lásky. Bude jedno: zapomnění

znenáhle a smírné, jak je utěšení po neštěstí.

Po ráně jak otrnutí, prázdný úhor po osení.

Svět je třeba přeorati. Krev chce nové plody nésti.

1. Určete metrum.
2. Charakterizujte rýmy.
3. Určete stylistické figury a vymezte jejich funkci v textu.
4. Najděte tropy, analyzujte jejich sémantickou energii.

F. Josef V. Sládek: Ne, ta moje pole

Ne, ta moje pole

nejsou má, – jsou cizí,

já je orám, vláčím,

někdo mi je sklízí.

Něčí jsou mí voli,

něčí je mé setí,

něčí je má chata,

něčí jsou mé děti.

Něčí jsou mé ruce,

každá žíla v těle,

jen má strast a síla,

ty jsou moje celé!

1. Určete metrum.
2. Charakterizujte rýmy.
3. Určete stylistické figury a vymezte jejich funkci v textu.

4. Najděte tropy, analyzujte jejich sémantickou energii.

G. Jan Skácel: Lámání kukuřice

*Na prázdných polích lidé v starých šatech
Od rána ulamují kukuřičné palice
A jak se prodírají mezi řádky
Šelestí uschlé býlí*

*Poslední práce na pahýlu roku
A dny jsou tvrdší nežli polní kamení
V doubi se kmitne liška jako oheň
Dřevěné vozy stojí stranou cest*

*A padá večer Lidé odcházejí do vsi
Která tu vždycky byla obstoupená dýmy
Množí se tma a olámané stvolý
Zůstanou na poli jak bílé kosti léta*

1. Určete metrum.
2. Charakterizujte rýmy.
3. Určete stylistické figury a vymezte jejich funkci v textu.
4. Najděte tropy, analyzujte jejich sémantickou energii.

H. Karel H. Mácha: Zalká jinoch v černo lesa

*Zalká jinoch v černo lesa:
Temnáť noc bez svitu Lůny,
smutnéť jaro bez všech květů,
pustýť život bez milenky! –
V šírom světě jedna – jedna –
jedna jenom – – měj se dobře! –
Zašlo slunce – sklesla noc,
černá noc – chce se mi spáti.
V šírom poli dubec stojí,
pod dubem palouk zelený
obilím žlutým prohlídá.
Přijdou ženci, žito sežnou,*

*na palouku odpočinou,
i ty tam odpočiň si,
poshověj na mém hrobě.
Vylítne křivánek pozdní,
zazpívá v rozmarném pění:
„Již ho není – již ho není!“*

1. Určete metrum.
2. Charakterizujte rýmy.
3. Určete stylistické figury a vymezte jejich funkci v textu.
4. Najděte tropy, analyzujte jejich sémantickou energii.

I. Fratišek Hrubín: Rada podzimnímu spáči

*Poprosme ženu, krásnou hrobařku,
by hlavu opilou nám pochovala
a v živém hrobě do nás bez nářku
kořínky prstů svých vrůst nechávala.*

*Pak jednou, že tě znala zaživa,
polštářem noci hlavu podloží si,
tvou nejdávnější píseň zazpívá
a po posledním doušku si tě vzkřísí.*

1. Určete metrum.
2. Charakterizujte rýmy.
3. Určete stylistické figury a vymezte jejich funkci v textu.
4. Najděte tropy, analyzujte jejich sémantickou energii.

J. Antonín Klášterský: Elegie

*Já slíbil si jedenkrát s mladostí svou,
to bylo kdes v kvetoucím dolu,
že umřít-li bude mít někdo z nás dvou,
že umřeme, umřeme spolu.*

*A mladost má schválena chorobou zlou,
já viděl ji v rakvi, pln bolu,
já květy ji pokrýl, já líbal ji tmou,
leč síly jsem neměl s ní dolů.*

*Ted' pozdě kdy dávno již, lituji časem
a vidím ji bílou tak, se zlatým vlasem,
jak s výčitkou ke mně se kloní.*

*A smutně den strávím nad troskami snů
a nad trochou písniček z přelétlých dnů,
jež památkou zbyly mi po ní...*

1. Určete metrum.
2. Charakterizujte rýmy.
3. Určete stylistické figury a vymezte jejich funkci v textu.
4. Najděte tropy, analyzujte jejich sémantickou energii.

K. Vítězslav Nezval: Sonet z konce léta

*To léto tak brzy tak rychle prchlo
Nedávno byl tu slunovrat
Pár dusných dní a párkrát sprchlo
Slyšíš to jako úder těžkých vrat*

*Plod kaštanu se válí s'tat
Prchlo jak mládí vyprchává
Hle ocún na nějž civí kráva
Zmuchlané kopce jsou plny stád*

*Sad čpí jak divadelní šatna
Prchlo jak pták do nenávratna
Stromy se pod sklo schylují*

*Díváš se uprostřed pouliční trati
jak poslední tramvaj ujela ti
List padá jako slovo miluji*

1. Určete metrum.
2. Charakterizujte rýmy.

3. Určete stylistické figury a vymezte jejich funkci v textu.
4. Najděte tropy, analyzujte jejich sémantickou energii.

L. Viktor Dyk: Hoch, který stůně

*Pod okny našimi táhne se les.
Myslím, že vede až na konec světa.
Přeběhnu přes pole, přeskočím mez,
přetrhnu pavučí, pavouk jež splétá.
Srdce mi buší tak, horká je skrář,
jak jsem se rozletěl do lesa prudce.
Zabíji obra a vezmu mu zbraň.
– Jen kdyby Hektor tak neštěkal v budce!*

*Zabíti obra! Toť malý je čin!
Vždycky se obr prý zabije spící.
Ale kde lesa je největší stín,
číhají na mne loupežníci.
Blýská se oko, blýská se nůž.
Jediný na tučet! A přece stačil.
Vypadli. Bil jsem je. Pobil je už.
– Jen kdyby tatínek méně se mračil! –
(...)*

1. Určete metrum.
2. Charakterizujte rýmy.
3. Určete stylistické figury a vymezte jejich funkci v textu.
4. Najděte tropy, analyzujte jejich sémantickou energii.

M. František Gellner: XVIII (z *Radostí života*)

*Už se mi k smrti protiví
ve svých citech se nimrat.
Už se mi k smrti protiví
bolestí svou se šimrat.*

Nejlépe bylo by přetrhnout

*všechna pouta a svazky,
minulost svoji zavrhnout,
zřící se poslední lásky,*

*cynickým smíchem zabušit
v marnou ješitnost svoji,
stesek svého srdce přehlušit
bouřemi, bídou a boji.*

*Nejlépe bylo by vzdálit se
a nikdy se nenavrátit,
svým blízním a nejbližším ztratit se
a sám sobě se ztratit.*

1. Určete metrum.
2. Charakterizujte rýmy.
3. Určete stylistické figury a vymezte jejich funkci v textu.
4. Najděte tropy, analyzujte jejich sémantickou energii.

N. Eliška Krásnohorská: Tichá noc

Den zhynul v temnu, cvrček hrany zvoní
a staré duby v spánku hlavy kloní,
usnuly v háji mech i kapradí;
údolí v mlze spí, a v tiché šero
jen kmitá hvězdiček drobounkých stero –
nuž dobrou noc! Kdo nyní ještě bdí?

Bezpečně ptáček tulí se ku ptáčku,
větérek spí, na nebi ani mráčku,
šum vlnek utlumila spánku moc;
hněv umdlen usnul, láska bdí i ve snu,
mne matky dech ovívá, v sen kdy klesnu, –
hvězdičky strážné, spěte! Dobrou noc!

1. Určete metrum.
2. Charakterizujte rýmy.
3. Určete stylistické figury a vymezte jejich funkci v textu.
4. Najděte tropy, analyzujte jejich sémantickou energii.

IV. Řešení úloh

A.

1. Daktylotrochej čtyřstopý, liché verše ženské, sudé mužské, rozložení stop:

SWV SW SWV SW

SWV SW SWV S

2. Rým je přerývaný (rýmují se vždy jen sudé verše ve strofě) a mužský. Např. u rýmové dvojice bot : slot lze dále určit, že jde o rým jednoslabičný, chudý, štěpný a domácí.

3. Asyndeton v 1. a 2. verši explicitním nevyjádřením odporovacího poměru dramatizuje vztah mezi lyrickým mluvčím a stavem světa. Řečnická otázka ve 3. a 4. verši dodává vyjádřenému vyznání víry značně patetický charakter.

4. Personifikace v 1. verši (usnuly stromy) je konvenčním obrazem zimy jako spánku. Epiteta (ornans) ve 4. strofě mají charakter symbolický: červená barva zde zastupuje rudou jako barvu socialistické (a komunistické) ideologie. Pojmenování budoucnostní vize komunistického hnutí (jitro jako nový počátek, smích jako radost ze života) má charakter metafor, resp. metonymie. Metaforika přirozeného časového cyklu, prostupující celým textem (zima, jaro, jítro), spojuje ideologické představy o proměně lidské společnosti s přírodní nutností střídání denních i ročních dob, přitom využívá pozitivních konotací „počátků“ (jaro, jítro) oproti negativitě „konců“ (zima). Za zmínku kromě „přírodní“ metaforiky (např. též žloutnoucí tráva, opět odkazující na přírodní cykličnost) stojí „růženec bot“, potenciálně nekonečné, stále se opakující „zašlapávání“ revoluce.

B.

1. Daktyl v lichých verších třístopý a v sudých verších dvoustopý:

SWV SWV SWV

SWV SWV

2. Rýmové schéma specifické, zaznačíme je takto: abcb adcd; všechny rýmy jsou daktylské. V případě lichých veršů, které se rýmují napříč strofami, jde vždy o rýmy tautologické. U rýmové dvojice přílepky : kolébky můžeme např. dále určit, že jde o rým dvojslabičný, bohatý, štěpný a domácí.

3. Strofická anafora („Všechny ty vířivé planety“) spolubудuje kontrastní kompozici básně (1. strofa zrod x 2. strofa zánik). Anastrofy jsou řízeny především požadavky rytmu, ale mají rovněž funkci zdůraznění.

4. Metafory jsou metaforami *in preasentia*, vždy obsahují i člen metaforizovaný – to podtrhuje názornost metaforiky. Vzdálené a těžko představitelné je zde těmito metaforami zobrazeno jako blízké, konkrétně známé (planety přílepy), ba kosmické je zde podáno jako paralelní k lidskému (slunce kolébka, slunce hrob).

C.

1. Jambický mužský verš v určitém vzorci střídá rozsah 10 a 12 slabik (tento vzorec je vyjádřen též rozložením rýmů).

WS WS WS WS WS WS

WS WS WS WS WS

2. V první a třetí strofě je rým sdružený, ve druhé strofě střídavý. Všechny rýmy jsou mužské. U rýmu zamžené : stažené (který se opakuje) lze dále určit, že jde o rým bohatý, gramatický, domácí. V případě dvojice ideou : rukou se nejedná o kanonický rým, ale pouze o poloasonanci.

3. Inverze (anastrofy) jsou dány rytmičnými a rýmovými potřebami, ale také zdůrazňují zasažená slova (hod cudný, řeky zrcadle).

4. Symbolistický text znejišťuje hranici mezi metaforizovaným a metaforizujícím, je intenzivně prostoupen obrazností. Upozorníme jen na výrazné případy. Metaforika především vyjadřuje prostupování vnější scenerie (podzimní, noční) a vnitřních pocitů subjektu: kontury konkrétní jsou metaforicky pojmenovány jako zamžené (1. strofa) nebo rozechvělé (3. strofa) „do mdla“ a „chorobně“, smyslové vnímání je tak zpochybněno a podřízeno náladě. Obdobně to platí o metaforickém pojmenování svitu měsíce jako svitu lampy, jejíž plamen je stažen. Ve verších 2. strofy je konkretizováno (personifikováno) abstraktum – duše – „do mlh vybíhá“, „tesklivě se zpět vždy navrácí“; nikým nepřijaté „dary na rukou“ jsou metaforou nemožnosti srozumění, izolovanosti subjektu, uzavřeného (odkud vybíhá? kam se navrácí?) ve své teskné samotě, z níž přes všechnu touhu po blízkosti druhého nelze vykročit.

D.

1. Jambický verš, střídají se v lichých verších jamby ženské (hyperkatalektické 5stopé) a v sudých mužské (akatalektické 5stopé; výjimkou je 2. verš 1. strofy, který je o jednu stopu delší, tedy 6stopý = 12slabičný).

WS WS WS WS WS W

WS WS WS WS WS (WS)

2. Rým je střídavý, rýmují se vždy ženské verše s ženskými (liché) a mužské s mužskými (sudé). U rýmové dvojice tkaniva : hladivá lze např. dále určit, že jde o rým chudý, štěpný, domácí.

3. Apostrofa v prvním verši vtahuje do hry fiktivního adresáta, dává výpovědi charakter konkrétní zpovědi. Elipsa (v 3.-4. verši 1. strofy) je vlastně konvenční, neopakuje přísudek již vyjádřený. Oproti tomu jsou důležité antiteze (1. strofa: „neumím číst [...] písmo naděje“ – „jen [...] písmena rýh vpsaná do dlaně“; 2. strofa: „nevěřím rtům [...], jen dlani“) vyjadřující napětí mezi očekávaným (a snad i chtěným) a skutečným (časem ochuzeným, srov. ono opakované „už“).

4. Metafory čtení a písma vtahují do významového dění básně problém konvenčnosti, automaticnosti mezilidského dorozumění, zejména v oblasti citů; vzniká tak napětí mezi chtěným rozuměním a reálným jeho nedostatkem, hrozícím odcizením. Synekdocha „drsné ruce mlčky tkají“ zvýrazňuje přeložení onoho dorozumění (mezi ženou a mužem) do oblasti taktilní (hmatu).

E.

1. 8stopý trochej (akatalektický, ženský).

SW SW SW SW SW SW SW SW

2. Rým je střídavý, ženský. Např. u rýmové dvojice zapomnění : po osení lze dále říci, že jde o rým chudý, štěpný, domácí.

3. Častou figurou je zde elipsa (viz 2. a 3. verš 1. strofy a 3. verš 2. strofy) – elidování verba finita (většinou patrně spony), sémanticky nedůležitého, umožňuje básnickou řeč intenzivněji myšlenkově zatížit (jmennými konstrukcemi). Ojedinělá anastrofa (1. verš) je patrně „daní“ rýmu.

4. Metafory v první strofě mají namnoze charakter personifikace (práce větru a slunce, čekající kraj), vyjadřují onu – vlastně lidskou – situaci napětí před rozhodnutím, tedy lze říci, že zpětně antropizují to, co je básnickými obrazy přirčeno přírodě: proměnu, která je nějak zdržena, odložena, čeká na správný okamžik, který udělá tlustou čáru za minulostí. Nový počátek je pak vyjádřen titulní metaforou přeorávání světa; ono přeorávání přináší do významového dění básně četné konotace – je zpřevrácením, rozrušením, ale také přípravou pro setbu, pro nový vzrůst. Závěrečný metaforický obraz krve chtějící nést plody – vyjadřující potřebu postavit na obětech světové války jinou budoucnost – opět nese podobné konotace „rolnické“ (nést plody), ale také spojuje smrt (konotovanou krví) se zrodem a růstem ne jako protiklady, ale jako jednotu života.

F.

1. Třístopý trochejský verš ženský.

SW SW SW

2. Báseň je rýmována přerývaně – rýmují se jen sudé verše. Rýmy jsou ženské.

3. Jak úvodní antiteze (1. a 2. verš), tak anafora ve všech verších 2. strofy, přesahující i do 1. verše poslední strofy, zdůrazňují „odnětí vlastnictví“, odcizení všeho, co by mělo být „vlastní“.

4. Báseň je třeba číst jako alegorii, která v obraze „vyvlastněného“ selského života vypovídá o porobení národa, jenž nemá téměř žádná práva, téměř nic, ale má „strast“ a „sílu“, tedy důvod i potenciál domoci se toho, co mu náleží. Alegorické zobrazení vlastenecké problematiky je běžné, selská tematika se zde hodí pro své mytické konotace (rodná země, cyklický – věčný – čas atd.).

G.

1. Rytmus je jambický, izosylabismus je však zásadně narušen – u lichých veršů lze vysledovat obvyklý rozsah 11 slabik (tj. 5stopý ženský jamb), od něhož se odchyluje jen 1. verš 3. strofy, který je o stopu delší. U sudých veršů kolísá rozsah zcela nepravidelně od 7 do 14 slabik.

2. Báseň je nerýmovaná.

3. Báseň nevyužívá tradičních básnických figur.

4. Báseň je založena především na konkrétním smyslovém vjemu podzimní venkovské scenérie, prominentně umístěné metaforické obrazy („na pahýlu roku“, „bílé kosti léta“) traktují podzim jako něco, co může být charakterizováno „chyběním“ či „pozbytím“, jako to, co „zůstalo“, čímž podtrhují melancholickou atmosféru básně.

H.

1. Až na výjimku 7. verše jde o verš osmislabičný, metricky odpovídající v zásadě ohlasovému žánru – 4stopý trochej, typický verš lidové poezie. Avšak kromě zmíněného 7. verše, který je o slabiku kratší, ale jinak metrický, je metrická osnova porušena verši 10. a 11. a 16. a 17., které dodržují sylabické vymezení osmi slabik, ale rozložení přízvučných a nepřízvučných slabik odpovídá jambu, resp. daktylu – v kontextu básně je považujeme za nemetrické.

2. Rým je sporadický, rýmují se pouze dva poslední verše básně, jde zde o rým ženský, dvojslabičný, chudý a štěpný.

3. Epizeuxis v 5. a 6. verši (bylo by lze uvažovat i o epanastrofě) má funkci zdůrazňující, podtrhuje absolutnost romantické lásky, stejně jako epizeuxis v posledním verši, tentokrát zdůrazňující absolutnost smrti. Trojnásobný paralelismus (2. až 5. verš) rovněž zdůrazňuje motiv romantické lásky, přirovnává ztrátu lásky k pochmurným přírodním scénériím. Apostrofa ve 14. verši se obrací k fiktivnímu adresátovi, zvyšujíc emociální naléhavost výpovědi. Pasus „chce se mi spáti“ by bylo možno hodnotit jako eufemismus.

4. Metonymie v prvním verši vysunuje do popředí barvu (černo) na úkor substance (lesa).

I.

1. Jambický verš, střídavě desetislabičný (5stopý) a jedenáctislabičný (5stopý hyperkalektický).

WS WS WS WS WS

WS WS WS WS WS W

2. Rým je střídavý, vždy se rýmují mužské verše (sudé) a ženské verše (liché).

3. Z tradičních básnických figur jsou zastoupeny anastrofy, pravděpodobně diktované potřebami metra, ale mající též funkci zdůraznění. Spojení „živý hrob“ je paradoxem, popř. by jej bylo možno hodnotit i jako oxymóron.

4. Jak je charakteristické pro moderní poezii, básnický obraz je zde do značné míry autonomní a jeho zástupnost je problematická. Na ústřední metaforu, jedinou zcela průhlednou – protože in praesentia – ženy jakožto krásné hrobačky, se navrstvují další obrazy: dvojznačné „pochování“ opilé hlavy (zde vizme synekdochu), živý hrob a finální vzkříšení. Právě úvodní metafora poskytuje interpretační klíč k ostatním: tato obraznost přidává milostné tematice výrazně existenciální rozměr: láska je pohřbení i vzkříšení, je to něco, co člověka zasahuje doslova osudově v jeho bytí.

J.

1. Báseň (sonet) je psána daktylem s předrážkou, pravidelně jsou rozmístěny veršů různé délky, a sice v prvních dvou strofách se střídají čtyřstopý katalektický daktyl (11slabičný, mužský) a třístopý katalektický daktyl (9slabičný, ženský), tedy

W SWV SWV SWV S

W SWV SWV SW.

Ve 3. a 4. strofě (poslání) jsou první dva verše vždy třístopé katalektické – 12slabičné (W SWV SWV SWV SW, tedy ženské), resp. 11 slabičné (viz výše) a poslední verše obou strof jsou opět 9slabičné (viz výše).

2. Vzhledem k tomu, že se v proměnlivém vzorci střídají katalektické daktyly mužské a ženské, je tomuto vzorci podřízena i distribuce rýmů: v prvních dvou strofách je rým střídavý, rýmové schéma druhých dvou strof lze zaznačit takto: aab ccb.

3. Anafory v první a druhé strofě spojují verše, které vždy rozvíjejí touž představu, pomáhají tak budovat určité sémantické trsy. Epizeuxis v posledním verši 1. strofy, opakující už tak významově zatížené slovo, má funkci zdůrazňovací. Častěji nacházíme anastrofy, o nichž v podstatě platí to, co bylo řečeno výše. Ve 4. verši druhé strofy můžeme vidět jednak elipsu (jejíž příčina je nejspíš rytmičná) a především eufemismus („dolů“) pro smrt (či pohřbení).

4. Celým textem soustavně prostupují – průhledné – personifikace: abstraktum („mladost“) je zde zobrazeno jako žena, snad i milénka, což výpověď emocionálně zatěžuje (mládí tak není indiferentní časový úsek, ale něco emočně cenného). Metaforické spojení „trosky snů“ má charakter uzuální, stejně jako „přelétlé dny“.

K.

1. Jambický verš s oslabeným izosylabismem, délka verše kolísá mezi 8 a 12 slabikami, v zásadě je dodrženo určité uspořádání veršů lichoslabičných (ženských) a sudoslabičných (mužských), zároveň však nacházíme verše, kde je metrická osnova porušena – typicky poslední verš 2. strofy („nadbytečné“ jsou) nebo první dva verše poslední strofy, kde také stojí tříslabičný takt místo dvojslabičného.

2. V první strofě je rým střídavý, v druhé obkročný a v posledních dvou strofách je stejně jako v předchozím příkladu sonetu schéma: aab ccb.

3. Z tradičních figur nalézáme jen elipsu v druhém verši 2. a také 3. strofy, v obou případech je elidováno klíčové slovo celého textu – léto, což jakoby znejasňuje významově výpověď.

4. Opakující se metafora (personifikace) prchajícího léta je spíše metaforou uzuální. Působivá je metafora v prvním verši 2. strofy – „stětí“ konotuje významy konce, zániku (a nikoliv třeba úrody), spojené s pádem zralého plodu, čímž souzní s melancholickým laděním básně o „prchlém“ létě. Méně jasná je metafora v posledním verši 3. strofy, ale pojmenování organického jakožto stvořeného (sklo) vnáší prvek artificiality. Nejčetnější jsou ovšem v textu přirovnání.

L.

1. Báseň je psána ve čtyřstopém katalektickém daktylu; liché verše jsou daktyly mužské (10slabičné), sudé verše ženské (11slabičné), tedy:

SWV SWV SWV S

SWV SWV SWV SW.

2. Rýmové schéma odpovídá střídě mužských a ženských veršů, jde tedy o rým střídavý.

3. Hyperbola ve druhém verši (les vedoucí „na konec světa“) se podílí na stylizaci lyrického mluvčího jako dítěte, pro nějž je mnoho věcí nekonečně velkých. Opakuje se asyndeton (3. a 4. verš první strofy, 5. verš v obou strofách), jež zvyšuje napětí, dramatickост výpovědi.

4. Báseň je stylizována jako blouznění nemocného dítěte, popisované události by bylo možno chápat alegoricky jako zápas s nemocí.

M.

1. Daktylotrochejský verš s četnějšími odchylkami od metra (což je pro Gellnerův daktyl/daktylotrochej ostatně charakteristické); odhlédneme-li od nepravidelností v posledních verších, motivovaných spěním k závěrečné pointě, jejíž výraznosti musí ustoupit rytmičká pravidelnost (ba právě narušení rytmu jen zvýrazňuje účinnost této pointy), můžeme metrum zaznačit takto:

SWV S(V)W SWV

SW SWV SW

SWV SW SWV

SWV SWV SW

2. Jelikož se pravidelně střídají verše s klauzulí daktylskou a ženskou, je rým střídavý (v lichých verších daktylský, v sudých ženský).

3. Asyndeton v 2. a 3. strofě přispívá k „lakoničnosti“ výpovědi. Aliterace ve 4. verši 3. strofy zdůrazňuje a sblíží jinak dosti disparátní způsoby „zapomnění“. Paralelismus v posledních dvou verších zvýrazňuje pointu. V posledním verši první strofy pozorujeme paradox (šimrat se bolestí), spolubudující sebeironický tón básně.

4. Metaforicky je text poměrně chudý (nepočítáme-li uzuální metafory). Obě metafory ve třetí strofě mají vlastně charakter synestetický, vyjadřují zoufalost z nemožnosti překonání rozporů rozdírajících moderní subjektivitu (přehlušit stesk, zabušit smíchem na ješitnost).

N.

1. Text je psán v pětistopém jambu, v určitém vzorci se střídají verše ženské (11slabičné, hyperkatalektické) a mužské (10slabičné, akatalektické).

WS WS WS WS WS W

WS WS WS WS WS

2. Rýmové schéma odpovídá vzorci, v němž se střídají ženské a mužské verše, tedy aabccb.

3. Asyndeton v prvních třech verších druhé strofy klade vedle sebe jako rovnocenné a libovolně zaměnitelné jednotlivé obrazy noční přírody. O anastrofách (spánku moc, matky dech atd.) platí to, co bylo řečeno ve výše uvedených případech. Apostrofa v závěrečném verši podtrhuje blízkost subjektu a přírody.

4. Většina metaforických obrazů má charakter personifikační, buduje soulad mezi prožíváním subjektu a stavem přírody, takto zlidštěné a zdůvěrněné. Metafory v prvním verši spojují noc s koncem, se smrtí (den zhynul, cvrček zvoní hrany), aby posléze v dalších verších se smrt proměnila v pouhý spánek – „spánek“ přírody je zobrazen řadou metaforických obrazů. V čtvrtém verši 2. strofy je pak spánek, jak vidíme, připsán i abstraktu (hněv umdlen usnul), čímž se otevírá prostor pro to, co zůstává „bdít“ i ve snu – pro lásku, jež je takto zobrazena jako cit mocnější hněvu, univerzální, klidný.